

Kastamonu Education Journal

May 2018 Volume:26 Issue:3

kefdergi.kastamonu.edu.tr

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Kurumlarında Laikleşme Süreci ve Ahlâk Eğitimine Dair Tartışmalar

Discussions on Secularization Process in Education and Moral Education in Republic Period

Erhan KANBOLAT^a

^a*İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye*

Öz

Cumhuriyet döneminde 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla başlayan eğitimde lâikleşme süreci 1929-1931 yılları arasında kademeli olarak okullarda din derslerinin müfredat programlarından çıkartılmasıyla tamamlanmıştır. Lâiklik ve din derslerine dair tartışmalar 1920'lerin sonunda ortadan kalkmış, ancak devam eden yıllarda bu sefer ahlâk eğitimine dair eleştiriler gündemdeki yerini korumuştur. Bu eleştirilere cevap olarak 1940'lı yıllarda ahlâk eğitimine dair bazı somut adımlar atılmaya başlanmış, 1949 yılında ise din dersleri yeniden müfredata konulmuştur.

Abstract

The secularization process in education, started with the Law on Unification of Education in 1924 in Republic period, was completed by gradually excluding religion lessons from the curriculums of schools between 1929 and 1931. Discussions on secularization and religion lessons were disappeared by the end of 1920s; however, criticisms regarding moral education had remained on the agenda this time in the ongoing years. Certain concrete steps regarding moral education were taken as a response to those criticisms in 1940s, and in 1949 religion lessons were added into curriculum again.

Anahtar Kelimeler

cumhuriyet dönemi
lâiklik
ahlâk eğitimi
tartışmalar

Keywords

republic period
moral education
secularization
discussions

Extended Abstract

One of the most radical changes in the educational system of the Republic of Turkey, established in 1923, is the abolition of religion lessons as a requirement of secularism policies. The secularization of education started with 1924 the Law on Unification of Education and the religion lessons continued to be taught in the schools as compulsory lessons.

The process of abolishing religion lessons as a compulsory lesson in Turkey is a process that started in 1929. The expressions about the religion education and some extracurricular religion practices were abolished in the Primary School Regulations that was reconstituted in 1929. In the same year, with the circular dated 30.11.1929, the exams were eliminated from the religion lessons and they became elective course with the circular dated 28.10.1930. Although it was made elective, it is understood that these courses were totally abolished from the education system as of 1930-31 academic year. The religion courses have been abolished simultaneously in other education levels.

As a result of the policy of secularism of that period, it was desirable to provide the morals education that is completely isolated from the religion in the schools. This view is a reflection of the search for "secular morality" in Turkey, which is completely abstracted from the religious sources that Emile Durkheim pioneered. According to Durkheim; the traditional system, which has long lost its foundations, must be replaced with a form of historical inspiration. However, Durkheim admits that nothing has been put in place of the religious references which are the main source of moral education, and that this is a dangerous situation.

By the end of the 1920s, the idea of "secular morality" became evident in Turkish intellectuals. Accordingly, a secular state should not dictate the rules and bases of religion in schools. Since 1929-1930, the religion lessons were completely abolished in light of these ideas. There was no opposition to the abolition of the religious lessons in the resources of the years. However, in the following years, a number of critical opinions on school moral education were put forward.

Criticisms of moral education were often found in the parliament and in the newspaper columns. These criticisms are; that the moral education were not provided in the schools, that the vacancy arising from the abolition of religious lessons cannot be filled, and that the children were lacking moral values.

In response to these criticisms, the authorities of the period stated that they had adopted a modern education system, that children should be educated according to the needs of the age, that the new generation would not resemble the old generation, and that this difference was normal.

In the late 1930s, especially during the period when Hasan Ali Yücel was the Minister, these criticisms increased the intensity. The harsh criticisms dealt with the concepts of "*Value Depression*", "*materialism*" and "*individualism*" in the press were included in the parliament. Yücel would often have to answer criticisms of moral education in the parliament. It is interesting that in spite of the one-party authoritarian management approach, intense and harsh criticism has been expressed about moral education. Yücel stated that he would consider criticisms; however, he would not accept the alleged lack of morality in children. Yücel stated that these problems stemmed from the reform process, which was also an expected situation.

Yücel also made some studies in order to take precautions, although he slid around the criticisms about the moral education. One of the main agenda items of the Second Education Council held in 1943 was moral education. At this meeting, the principles of moral education to be carried out in schools were determined. Judging from these principles, it seemed that they were in the direction of a moral education, i.e. isolated from the religion, which was "secular morality" determined from the beginning of the Republic. While the authorities of the period accepted the existence of a gap in moral education, they did not compromise on the idea of "secular morality".

With the start of multi-party political life in 1946, moral education discussions became more intense. In response to these criticisms, the CHP took up this issue in the commissions. As a matter of fact, in 1948, the newly established Hasan Saka government established a commission in the party group that responded to the requests in this regard. This commission consisting of 14 people unanimously decided on 19.11.1948 that the religion lessons should be taught electively in the schools. In the direction of this decision, the religion lessons would be taught again after about 20 years in the schools with a circular dated 15.02.1949. With the Democratic Party's coming to power in 1950, it would become even more common to teach religion lessons despite being elective lesson. With the Constitutional amendment made in 1982, these lessons became a compulsory course in all schools.

As a result; the secularization process in education, which started in 1924, was completed with the abolition of religion lessons in 1929-1930; however, the criticisms on the morals education maintained its position on the agenda for about 20 years by increasing its severity due to unfilled gaps in the old system. In 1949, a decision was taken, which could be considered partly a step backwards, and the religion lessons were included in the school curriculum again.

At the beginning of the process, education reforms were made with a political point of view, and the trainers had to step back in religion classes because they did not discuss some sensitive issues competently. The debate on the necessity of abolishing the religion lessons which still continue today should be considered in a culture of discussion where the educators are at the center rather than in a sharp political environment.

1. Giriş

Cumhuriyet döneminde eğitim sisteminde yapılan en radikal değişikliklerden biri lâiklik politikaları gereği olarak din derslerinin kaldırılmış olmasıdır. Eğitimin lâikleşmesi 1924 Tevhidi Tedrisat kanunuyla başlamakla beraber okullarda din dersleri bir süre daha zorunlu olarak okutulmaya devam etmiştir. Din eğitimine dair tartışmalar Tevhidi Tedrisat konunun bağlamında yoğun olarak yapılmıştır. Konuya dair araştırmaların çoğunda 1920'lerin sonlarında din derslerinin tamamen kaldırılmasından sonra yapılan tartışmalara yer verilmemektedir. Bu çalışmada, din ve ahlâk eğitimine dair özellikle 1927 yılı sonrasında yapılan tartışmalar ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, din dersleri uygulamasının kaldırılışı ve yeniden başlatılması sürecine dair bazı ayrıntılara yer verilecektir.

Genel geçer tanımıyla eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranışlar meydana getirme sürecidir. Benzer şekilde ahlâk eğitimi de bireyin ahlâki davranışlarında değişiklik oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır. Böyle olunca eğitim ve ahlâk arasında sıkı bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.(Bozkurt, 2015:91-120)

Ahlâki duygu; içinde yaşadığımız toplumda iyi görülen ve herkesçe kabul edilen hareketleri yapmak, toplumun beğenmediği, çekindiği, özellikle dinin reddettiği hareketleri yapmamak şeklinde ortaya çıkan eğilime denir. Bazı düşünürler ahlâk dediğimiz erdem in insanın doğasında var olduğunu; ancak yaşam boyunca maruz kalınan dış etkenlerin bu erdemi ifsat edebileceğini ileri sürerler. (Çam, 1996:9-16) Eğitim bilimi açısından bakıldığında ise ahlâk, yaşam boyunca alınan eğitimin bir neticesidir. Başka bir deyişle ancak iyi bir eğitim görenler iyi bir ahlâki melekeye sahip olabilirler.(Çam, 1996:9-16)

Ahlâk kavramının çerçevesi toplumdan topluma değişiklikler göstermekle birlikte genel anlamda toplumu bir arada ve ayakta tutan temel faktör olduğu; Ahlâki değerleri yok olan milletlerin zamanla dağılıp ortadan kalkacağı genel kabul gören bir düşüncedir. (Özbek, 1983:56-64) Böyle olunca eğitime dair tartışmalarda ahlâk eğitimi önemli bir yere sahip olacaktır. Türkiye’de modernleşme dönemi olarak ta adlandırılan Tanzimat’tan günümüze kadar ahlâk eğitimi meselesi gündemdeki yerini korumuştur.

Osmanlı döneminde eğitim kurumlarının işlevleri arasında din ve ahlâk eğitimi önemli bir yer işgal etmekteydi. Bu durum eğitimde bir dizi reform çalışmalarının yapıldığı Tanzimat döneminde de büyük ölçüde geçerliliğini korumuştur. II.Mahmut tarafından 1824 tarihli ilköğretimi zorunlu kılan fermanında dinî eğitim ilköğretim kurumlarının temel işlevi olarak görülmektedir. Tanzimat sonrası açılan modern okulların tamamında din derslerine yer verilmiş, bu dersler içerisinde inanç, ibadet ve ahlâka dair konular yer almıştır. II. Abdulhamit döneminde ise ülke geneline yayıla okullarda din derslerinin süresi artırılmıştır (Zengin, 2012:18-39)

2. Cumhuriyet Döneminde Din ve Ahlâk Eğitimi Dair Gelişmeler

Cumhuriyet dönemine kadar ahlâk eğitimi din eğitimi çerçevesinde ele alınmaktayken özellikle 1920’lerin sonlarına doğru yapılan reformlar neticesinde Batı’daki gelişmelere paralel olarak dinden soyutlanmış bir ahlâk eğitimi politikası güdülecektir.

Cumhuriyet döneminde din eğitimiyle ilk düzenleme 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu’yla yapılmış, dinî eğitim yapan medreseler kaldırılarak diğer tüm okullar Maarif Vekaleti’ne bağlanmak suretiyle tek çatı altında toplanmıştır. Buna karşın, ilk ve ortaöğretim kurumlarında din dersleri bir süre yerini korumuştur. Bu dersler önce isteğe bağlı hâle getirilecek, hemen sonrasında ise tamamen kaldırılacaktır.

Örgün öğretim kurumlarında din derslerinin zorunlu olmaktan çıkartılıp, isteğe bağlı hâle getirilmesiyle ilgili ilk gelişmeye 1927 yılında çıkarılan İmroz ve Bozcaada mahalli idareleriyle ilgili kanunda rastlamaktayız. Kanunda, eğitimin “ladini” olduğu, dinî eğitimin cemaatlere ait olduğu ve velilerin istemesi hâlinde program dışı olarak okullarda din dersi verilebileceği belirtilmektedir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 25.06.1927). Bu uygulama 1928 tarihli değişiklikle Anayasa’dan resmi din hükmünün çıkartılmasından da önceye rastlaması açısından önemlidir.

Türkiye’nin genelinde ise din derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılması 1929 yılından itibaren başlayan gelişmelerle ortaya çıkacaktır. 1929 yılından yeniden düzenlenen İlk mektepler Talimatnamesi’nde dinî eğitime dair ifadeler ve ders dışı bazı dini uygulamalar kaldırılmıştır. Aynı yıl, 30.11.1929 tarihli bir genelgeyle din dersleri imtihansız hâle getirilmiş, 28.10.1930 tarihli genelgeyle ise seçmeli hâle getirilmiştir. Her ne kadar seçmeli hâle getirilmiş olsa da incelenen kaynaklara bakıldığında 1930-31 öğretim yılı itibarıyla bu derslerin eğitim sisteminden tamamen kaldırıldığı anlaşılmaktadır. (Kanbolat, 2015:169-172) Diğer eğitim kademelerinde de din dersleri eş zamanlı olarak kaldırılmıştır (Öcal, 1999:309-343).

Bazı kaynaklarda din derslerinin köy okullarında 1939’a kadar okutulduğu belirtilse de döneme ait imtihan cetvel-leri, faaliyet raporları ve müfettiş raporlarına bakıldığında 1930’yılından sonra bu dersin fiilen okutulmadığı anlaşılmaktadır(Kanbolat,2015:169-172). Bu bilgiler ışığında Türkiye’de 1930-1949 yılları arasındaki dönemi din dersleri ve bundan bağımsız olarak bir ahlâk dersinin öğretiminin yapılmadığı dönem olarak tanımlayabiliriz.

3. Din ve Ahlâk Eğitime Dair Tartışmalar

İnsanların bir arada mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için iyi-doğru-güzel ve kötü-yanlış-çirkin şeklinde tasnif edilen ahlâk kurallarında asgari bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Söz konusu ahlâk kuralları uzun bir dönem boyunca din temelli olarak benimsenmiştir. Böyle olunca din, toplumu bir arada tutan temel bir unsur olmuştur. Ancak, son dönemlerde ahlâkın temellendirilmesinde din unsurunun dışında insan aklına dayalı bir bakış açısı da ortaya çıkmıştır. Batı kaynaklı bu bakış açısı modernleşme çabası içerisindeki Türk aydınlarını da etkileyecektir. II.Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendi gibi din temelli bir ahlâk eğitimi savunanların yanı sıra Satı Bey ve Prens Sabahattin gibi birey hürriyetini öne çıkaran lâik bir ahlâki eğitimden yana olmuştur. (Kesgin, 2011:209-238)

Büyük ölçüde II.Meşrutiyet döneminde yapılan bu tartışmaların devamında yeni kurulan Cumhuriyetin kadroları ilk yıllarda din eğitimi genel eğitim içinde yer vermekle birlikte ilerleyen yıllarda bu politika terkedilmiştir. Genel itibariyle dönemin okullarında dinden tamamen soyutlanmış bir ahlâk eğitimi verilmek istenmiştir. Dinden soyutlanmış ahlâk eğitimi görüşü Emile Durkheim'in öncülüğünü yaptığı "*lâik ahlâk*" arayışlarının Türkiye'de yansımalarıdır. Durkheim'e göre; sahip olduğu dayanakları uzun süre önce yitirmiş olan geleneksel sistemin geçmişe özgü esinlenme biçimi yerine yenisi konmalıdır. Ancak Durkheim, ahlâk eğitiminin temel kaynağı olan dini referansların yerine henüz bir şey konulmadığını ve bunun tehlikeli bir durum olduğunu da kabul etmektedir (Durkheim, 2004:19-21).

Türkiye'de eğitimde lâikleşme ve bu bağlamda din derslerinin kaldırılmasında Fransız düşünür Emille Durkheim'in etkisi olduğu bilinmektedir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre Cumhuriyet aydınlarının fikirlerini en çok etkileyen düşünür Durkheim'dir (İsmail Hakkı, 1932:71). Örneğin Atatürk, henüz 1922 tarihinde yaptığı bir konuşmada; "*Milli ahlâkımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tevmiye ve takviye olunmalıdır*" diyerek Durkheim'in görüşlerine yakın bir görüş ortaya koymaktadır (Akyüz, 1987:71-90).

Esasen "*lâik ahlâk*" kavramı Tevhid-i Tedrisat Kanunu tartışmaları sırasında Türkiye gündemine girmiştir. Bu kanun etrafında yürüyen tartışmalar esnasında Sadrettin Celal (Antel); dini-metafizik esaslar yerine bütün lâik devletlerde olduğu gibi akli, sosyal ve insani esaslar üzerine kurgulanmış bir ahlâk eğitimi verilmesi gerektiğini, din derslerinin tamamen kaldırılmasını savunmuştur. Yine Kazım Nami'de "*Lâik Devlet-Lâik Mektep*" adlı makalesinde din derslerinin lâikliğe aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Her ikisi de büyük tepki toplamış hatta Sadrettin Celal Antel komünistlikle suçlanmıştır. Bu tartışmalar devam ederken Maarif Vekaleti bir genelge yayımlayarak eğitimin batı medeniyetinin usullerine göre şekilleneceği, cumhuriyetin bekası için çocukların din ve vicdan hürriyetiyle yetiştirileceği belirtmiştir (Doğan, 1999:227-288).

Talim ve Terbiye Heyeti Başkanı Mehmet Emin Bey'in 1928 tarihli bir makalesinde John Dewey ve Durkheim'in eserlerine atıf yapılarak "*lâik ahlâk*" düşüncesine değinilmiştir. Mehmet Emin Bey'e göre; dini ahlâk anlayışını ortadan kaldırmadan evvel yerine ikame edilecek olan yeni anlayışın iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Mehmet Emin Bey; Durkheim'in Fransa için işaret ettiği tehlikelerin hepsinin fazlasıyla Türkiye'de de yeni nesil için söz konusu olduğunu ve lâikleştirilen okullardan yetişen yeni neslin ahlâki bir boşluğa düşebileceğini belirtmektedir (Mehmet Emin, 1928:4-6).

Bu görüşe paralel olarak Sivas Lisesi öğretmenlerinden Ruhi Bey, Duygu ve Düşünce dergisinde yayınladığı makalesinde; her milletin kendine özgü ahlâk anlayışı olduğunu, maddiyatçı ve bireyci toplumlarda gelişmenin bir süre sonra duracağını ve bu anlayışın çeşitli toplumsal hastalıklara neden olacağını ileri sürmektedir (Ruhi, 1927:2-4).

1928 yılı itibariyle lâik ahlâk konusunda yazıların ve faaliyetlerin arttığı görülmektedir. Örneğin, İstanbul öğretmenlerine verilen konferanslarda yeni eğitim hareketleri konularının yanı sıra "*dini idealizm ve lâiklik*" konularının da ele alındığı görülmektedir (5 Mayıs 1928, İkdam).

Yine aynı yıl Sivas milletvekili İbrahim Alaaddin Bey'in "*Sivas Muallimleriyle Hasbihal*" başlığı ile yazdığı makalesinde; siyasi ve sosyal alanda yapılan inkıplara paralel olarak dini ahlâk yerine modern bir ahlâk eğitiminin kaçınılmaz olduğunu, okullarda dini bilgi verilse bile çocuklara "*şuna inanınız, buna inanmayınız!*" denilemeyeceğini, öğretmenlerin tarafsız olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak, İbrahim Alaaddin Bey de bahsedilen modern ahlâk düşüncesinin altının nasıl doldurulacağı konusunda endişelidir (İbrahim Alaaddin, 1928:12).

Görüldüğü gibi, henüz din dersleri programlardan kaldırılmadan önce kabul edilmiş ve kararlaştırılmış olan dinden arındırılmış bir ahlâk eğitimi arayışı vardır. Ancak, yine İbrahim Alaaddin'in de belirttiği gibi bu yeni ahlâk eğitiminin dayanakları ve çerçevesi çizilmemiştir. Yukarıda yer verdiğimiz Mehmet Emin Bey'in fikirleri de bu yöndedir.

Ahlâk eğitimine dair endişeler mecliste de sık sık gündeme gelecektir. Örneğin, 1928 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Kılıçoğlu Hakkı Bey; öğrenciler arasında bir ahlâk düşkünlüğü olduğunu, öğrencilere fazla hürriyet vermenin tehlikeli olduğunu, onların yanlış yollara sapmasını engellemenin de Maarif Vekaleti'nin görevi olduğunu belirtmiştir. Buna karşın Maarif Vekili Necati Bey cevabında; Türk çocuklarının milletin istidat, kabiliyet ve ahlâkına uygun olarak yetiştirildiğini, öğrencilerin ahlâkından şüphe edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (22.4.1928, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:210-214).

Temmuz 1930'da yapılan Maarif Eminleri toplantısında yaptığı konuşmada Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey "*lâik ahlâk*" meselesine değinmekte, öğretmenlerden çocuklara akla ve vicdana dayalı olarak iyiliği, güzelliği, dürüstlüğü, çalışkanlığı aşılamlarını istemekte ve bir yönüyle yeni ahlâk eğitiminin çerçevesini çizmektedir (31 Temmuz 1930, Hakimiyeti Milliye:1).

Dönemin Maarif Vekillerinden Abidin Özmen; okulun ve öğretmenin vazifesinin rejimi korumak, öğrencilerine "*lâik telkinat*" vermek ve "*Cumhuriyete layık*" vatandaşlar yetiştirmek olarak tanımlamaktadır(25.5.1935, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:252-261).

Her ne kadar "*lâik ahlâk*" anlayışına karşı çıkışlar olsa da 1929 yılından itibaren aşamalı olarak din dersleri okul müfredatlarından kaldırılacaktır. Bununla birlikte bu derslerin müfredattan çıkartılması olayının dönemin basınında tartışılmadığı veya herhangi bir itiraz dile getirilmediği görülmektedir (Kanbolat, 2015:169-171). Dönemin yayınlarında din eğitime dair az sayıda yazıya rastlanmaktadır.

Örneğin, Muallimler Mecmuasında 1931 yılında çıkan "*Maarifte Islahat*" başlıklı yazıda; eğitim alanında yapılacak yenilikler için tavsiyeler sıralanmakta, bu arada din dersleriyle ilgili olarak "*Mekteplerde lâik ahlâkın istinat edeceği esasları tespit ederek din tedrisatına layık bir devletin icap ettirdiği mevkii vermek*" gerektiği belirtilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi eğitim camiasında lâiklik anlayışı çerçevesinde din derslerinin de verilebileceğini düşünenler de vardır (15 Şubat 1931, Muallimler Mecmuası).

Diğer taraftan, dönemin lâik eğitim anlayışını göstermesi açısından Halkevleri dergisi Ülkü'de çıkan "*İnkılap Terbiyesi*" başlıklı makalesinde Mehmet Saffet Bey lâik eğitimi şöyle tanımlamaktadır: "*Dinden hiç bahsetmemek en iyi lâiklik terbiyesi vermek demektir. Sorulan sorulara vicdan hürriyetinin manası anlatılarak cevap verilir*" (Eylül 1933, Ülkü:105-114).

Din derslerinin müfredattan kademeli olarak kaldırıldığı 1929-1930 yıllarına ait süreli yayınlarda bu olaya dair bir habere rastlanmamaktadır. Eğitime dair en küçük değişimlerin dahi yer aldığı dönemin gazetelerinde din derslerin müfredattan kaldırılmasına dair yukarıda verilen örnek dışında haber ve herhangi bir tartışma yapılmamış olması ilginçtir. Bu suskunluk durumu bir süre daha devam edecek, hemen sonrasında doğruya doğrudan din derslerinin kaldırılmasını gündeme getirmek yerine ahlâk eğitimi konusundaki eksiklikler dile getirilmek suretiyle dolaylı olarak bir muhalefet yapılmıştır.

Söz konusu yıllarda bu politikaya karşı bir ciddi bir muhalefet söz konusu olmamakla birlikte, dönemin Milli Eğitim Bakanları sık sık ahlâk eğitimi konusunda eleştirilere cevap vermek zorunda kalmışlardır. Bunlardan birinde İbrahim Bey (Kocaeli) T.B.M.M.'inde ahlâk eğitimini gündeme getirmiş, okullarda çocukları sadece ilmen değil ahlâken de eğitmek gerektiğini belirterek buna dair bir eğitim politikasının var olup olmadığını, varsa ne şekilde olduğunu sormuştur. Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey ise cevabında "*lâik ahlâk*" anlayışına dayalı eğitim politikasını şöyle izah etmiştir: (18.05.1930, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:104-112).

"*Maarif Vekâletimizin elbette tatbik ettiği bir ahlâk ve terbiye sistemi vardır. Bu ahlâk ve terbiye sistemi şüphe yok ki dünden farklıdır. Bu doğrudan doğruya çocuğun idaresine, şuuruna ve kendisine verdiğimiz lâyık ahlâk mefhumlarına mutabık olarak iradesini serbest surette istimal ile eyiliğe götürmek suretinde tarif olunabilir. Muallimlerimiz bu fikirlerle mücehhezdirler*"

Yusuf Akçuraoğlu'nun yeni yetişen gençlerin bireycilik konusunda fazla ileri gittiği, maddiyatçılığın baş gösterdiği eleştirilerine karşı Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey; maddiyatçılık ve bireyciliğin yalnız Türk gençliğine ait bir sorun olmadığını, tüm dünyanın sorunu olduğunu belirtmiştir (18.05.1930, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:104-112).

Dönemin politika belirleyicilerinin bu konudaki kararlı duruşuna rağmen 1930'lu yıllar boyunca okullardaki ahlâk eğitiminin eksikliğine dair şikayetler sürmüştür. Bu şikayetler daha çok okullarda baş gösteren disiplinsizliğe dair olaylara atıf yapılmak suretiyle terkedilen eski anlayışın yerinin doldurulamadığı yönünde olmuştur (15 Şubat 1931, Muallimler Mecmuası). Bu türden şikayetlere cevap veren Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey'in gazetelere verdiği aşağıdaki beyanatu eski ve yeni ahlâk anlayışlarına vurgu yapması açısından önemlidir (3 Haziran 1930, Akşam:1);

"*Mektepli gençlerin ahlâki temayüllerinden ve daha çok maddi olmalarından şikayet ediliyor. Şikayet edenler, bir kısım çocukların kendileri gibi düşünmemesini ve hareket etmemesini anormal gösterebiliyorlar. Halbuki eski neslin yetiştiği muhitle yeni neslin yetiştiği mühit arasında çok fark vardır. Bu şikayetlere ehemmiyet verilmemelidir...*"

Görüldüğü gibi Cemal Hüsnü Bey; zamanın değiştiğini, ahlâk anlayışının da değişeceğini ve dolayısıyla bu tür şikayetlerin yersiz olduğunu dile getirmektedir.

Ahlâk eğitimi meselesini 1938 yılında Mecliste de tekrar gündeme getiren Afyon Mebusu Berç Türker, okullarda ahlâk eğitime dair hiçbir dersin olmadığına dikkat çekmekte ve bakanlığın bu konuda tedbirler alıp almadığını sormaktadır (25.05.1938, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:214-224).

Bu türden eleştirilere karşı dönemin bakanlarından Saffet Arıkan; “*Bizim rejimimiz ferdin şahsiyetine kıymet veren rejimdir*” ifadeleriyle okullardaki disiplin ve ahlâk anlayışını Cumhuriyet rejiminin bir gereği olduğunu, korkuya dayalı eski anlayışa geri dönülmeyeceğini ifade etmektedir (9 Mart 1938, Cumhuriyet:3).

Görüldüğü gibi tartışmalar ve itirazlar daha çok ahlâk eğitimine dair olmaktadır. Söz konusu itirazların nedenini, eski ve yeni anlayış arasındaki farkı anlamak açısından 1928 ve 1936 yıllarda gazetelerde haber olan iki benzer olaya değinmek yerinde olacaktır. 1928 yılına ait gazetelerde İzmir’de ortaokullarda kısa etek ve ten rengi çorap giyen kızların evlerine gönderildiğine dair bir habere rastlanmaktadır (18 İkinci Teşrin 1928, İkdam:2). Diğer taraftan, aynı tarihlerde İstanbul’da yapılan benzer bir uygulamada öğrencilerin kıyafetlerini kontrol edilmesini “*garip bir muamele*” olarak nitelendirilmiş, bir kız öğrencinin resmi eklenerek altına “*Gayet tabii olarak kısa etek giyen mektepli bir hanım*” ibaresi düşülmüştür (15 İlk Teşrin 1928, İkdam:1). Milliyet gazetesi ise aynı olayı “*Etekler Uzun: Dizden 10 Santim Aşağı*” ibaresiyle yorumsuz olarak haber yapmıştır (13 Kanun-ı Sani, Milliyet:2).

Okul yönetimlerinin muhafazakar bir tutumu olarak ortaya çıkan ve 1928 yılı basınında fazla destek görmeyen veya “*yorumsuz*” olarak haberleştirilen bu uygulamanın benzeri 1936 yılında da gerçekleştiği, bu sefer daha fazla destek gördüğü anlaşılmaktadır. 1936 yılında İzmir’de okul müdürleri kız öğrencilerin okul dışı davranışlarında ahlâki kriterlere dikkat etmesi, sinemaya yalnız gitmemeleri, en yakın akrabasıyla bile olsa erkeklerle sokakta konuşmasının başkalarında uyandıracakı kuşkuyla aklımdan çıkarmaması gibi konularda yazılı olarak uyarıldığı yönünde haberler ulusal gazetelerde yer almıştır (25 Şubat 1936, Son Posta:3). Bu uygulama bir kısım basında destek görmüş, İstanbul okullarında da tatbik edilmesinin istendiği yönünde haberler çıkmıştır (27 Şubat 1936, Son Posta:4) Diğer taraftan, bu uygulamanın destek görmesinin “*Esefedilecek*” bir olay olduğu, basında hâlâ softa zihniyeti taşıyanlar olduğu, eğitim yöneticilerinin işinin bu softa zihniyeti yaşatmak değil öldürmek olduğu şeklinde görüşlerde dile getirilmiştir. (26 Şubat 1936, Son Posta:3). “*Ahlâk Bozuluyor mu?*” başlıklı bir başka makalede ise; 20. Asrın geçmiş asırların hepsinden daha ahlâklı olduğu ileri sürülmektedir (26 Şubat 1936, Son Posta:3). Yine bir başka haberde; bu tür tedbirlerin şikayetlere neden olduğu, kız öğrencinin erkeklere selam vermemesi gibi isteklerin Batı’nın eğitim kitaplarını okuyarak yetişen öğrenciler için ağır olduğu belirtilmektedir (27 Mart 1936, Son Posta:5).

Görüldüğü gibi her ne kadar Batı tipi modern yaşam ve kıyafet tarzı halka benimsetilmek istense de zaman zaman bazı muhafazakâr uygulamalar da söz konusu olmuştur. Bu tür uygulamaların arka planında ise kamuoyunda okullarda disiplinsizlik ve ahlâksızlıklara dair dile getirilen şikayetlerin de etkisi olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan gazetelerde ve mecliste yapılan ahlâki değerlerin bozulduğu yönündeki eleştiriler yukarıda verilen iki örnekteki gibi öğrencilerin hâl ve davranışlarındaki değişime karşı verilen bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tepkilerden biri olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu “*Değer Buhranı*” başlıklı yazısında; Abdülhamit devrinin okullarında disiplinsizlik, değer buhranı ve ruhlarda anarşi diye bir şeyin olmadığını, Cumhuriyet devrinde ise Avrupalılaşmak için yapılan reformlar neticesinde İslam medeniyetinden tamamen kopulduğunu belirtmektedir. Baltacıoğlu; Ziya Gökalp’in ortaya attığı “*medeniyet*” ve “*kültür*” tanımlarını yeniden gündeme getirmekte ve maneviyata ait konuların devrim konusu olamayacağını ileri sürmektedir (17 Şubat 1940, Yeni Adam:2)

Peyami Safa ise “*Din Ahlâkından Dünya Ahlâkına*” başlıklı makalesinde; disiplinsizliğin ahlâk eğitimi eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürmekte, bakanlığın bu meseleye ilgisizliğini eleştirmekte, Batıda hâlâ “*lâik ahlâk*” kavramının tartışılmakta olduğunu belirterek eleştirisi şu ifadelerle dile getirmektedir; “*Biz bu işin birinci safhasını başardık. Din terbiyesini mektepten ayırdık; fakat onun boş kalan yerini kuvvetli bir ahlâki tedris ve telkinle doldurmayı unuttuk*” (10 Şubat 1938, Cumhuriyet:3).

Hikmet Ertez; eğitimde lâikleşmenin bir başarı olduğunu; ancak, doğan boşluğun doldurulamadığını, “*haddinden fazla maddileşmenin*” neden olduğu toplumsal sorunlarla karşı karşıya olunduğunu dile getirmekte ve eğitim sisteminde yeni bir düzenlemenin zorunluluğuna işaret etmektedir (7 Şubat 1938, Cumhuriyet:3).

Akşam gazetesinden Va-Nü bu konudaki gelişmeleri değerlendirirken ilkökul müfredat programlarının manevi yönünün zayıf olduğunu ileri sürmekte ve kitaplarda ahlâka dair parçaların olmadığından şikayet etmektedir (13 Şubat 1938, Akşam:3).

Muhittin Birgen ise CHP ilkeleri çerçevesinde yeni bir maneviyat ve ahlâk anlayışı geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Birgen; eski hayat felsefesinin yıkıldığını, ancak bu seferde felsefesiz kalındığını, “*ferdiyetçi*” ve “*maddiyatçı*” bir ruhun yayıldığını belirtmektedir (27 Birinci Kanun 1940, Son Posta:2). Birgen, çözüm önerisi olarak “*Okullara yeni bir hayat felsefesi, öğrencilerin vicdanlarına tek ve müşterek bir akide ve ahlâk sistemi meydana getirmeye muhtacız*” demektedir (30 Birinci Kanun 1940, Son Posta:2).

Dönemin yazılı kaynakları incelendiğinde eğitim politikalarına dair muhalefetin Hasan Ali Yücel döneminde yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. Eskiden dile getirilemeyen rejimin hassas olduğu konulara dair eleştiriler ve öneriler 1930’ların sonu itibarıyla artık açık açık dile getirilmeye başlanmıştır.

Örneğin, kapağında eski Basra mebusu ve eğitimci olduğu belirtilen M.Hilmi Algün tarafından yazılan “*Maarif Hakkında Dilekler*” adlı eserde Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’e bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Algün; ilkokullarda maddi ve manevi eğitimin birlikte verilmesi, köy eğitiminde imamlardan yararlanılması, Köy Enstitüleri’nde dinî eğitim de verilmesi ve buradan mezun olacakların köyün imamlığını da yapmasını tavsiye etmektedir (Algün, 1940).

Yücel, mecliste de sık sık ahlâk eğitimine dair eleştirilere cevap vermek zorunda kalacaktır. 1939 yılı bütçe görüşmelerinde Osman Şevki Uludağ (Konya); bu bunalımın “*determinizm*”e göre ahlâkın dayandığı idealin tespit edilmeye çalışılmasından ileri gelmekte olduğunu, sadece ilimle ahlâk bunalımının önüne geçilemeyeceğini, daha pratik yollarla ve kendi kaynaklarımıza dayanarak bunun üstesinden gelinebileceğini belirtmiştir. Yine, Turan Örs (Antalya)’de bugünkü gençlerin pozitif bilimlere bakımından eskine oranla daha ileriyken ahlâki bakımdan durumun böyle olmadığını belirttikten sonra Yücel’den ahlâk eğitimi için derli toplu bir program yapmasını istemiştir. Ali Kami Akyüz (İstanbul) ise “*ahlâk bakımından nereye doğru gittiğimizi bilmenizi isterim*” sözleriyle öğrencilerdeki ahlâki sorunları sıralamıştır (25.05.1939, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:245-273)

Bu eleştirilere cevap olarak Hasan Ali Yücel; kız öğrencilerin makyaj yaptıkları yönündeki bir şikayet üzerine, bu konuda çok hassas olduğunu ve gereğini yapacağını belirtmekte, ahlâk eğitiminde yürütülen politikayı ise şöyle açıklamaktadır (25.05.1939, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:245-273);

“*Bizim parti programımız ahlâk ve inzibat meselesini çok güzel tesbit etmiştir. Çocuklarımızın ve gençlerimizin teşebbüs kabiliyetini kırmaksızın murebbî vaziyetinde olan kimselerin ancak şefkatle ve merhametle onların hareketlerini karşılamaları esastır. ... Mekteplerimizde şu veya bu şekilde vukua gelen bir iki hâdiseye asla Türk çocuklarının ve Türk gençlerinin terbiyesi hususunda bizi endişeye düşürmemelidir. ...Ben çocuklarımıza atfedilmek istenilen ahlâki kusurları kabul etmiyor ve arkadaşlarımızın bu husustaki fikirlerine katıyen iştirak etmiyorum. (Alkışlar)*”

Yücel, öğrenciler arasında meydana gelen istisnai hadiselerin geneli yansıtmadığını, ahlâksızlık ithamının haksızlık olacağını belirtmekle birlikte bu yöndeki eleştiriler ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Örneğin, 1941 yılı bütçe görüşmelerinde Feridun Fikri mevcut sistemin “*tahsil*” yani öğretim tarafının güçlü olduğunu; ancak, “*terbiye*” tarafının zayıf olduğunu belirtmekte ve müfredat programlarında ahlâki esasların daha güçlü bir şekilde belirlenmesini istemektedir (27.05.1941, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:211-224).

İzzettin Çalışlar da benzer noktalara temas etmekte, devletin lâiklik ilkesi gereği “*manevi terbiye*” nin ailelere bırakıldığını, ancak bunun yeterli olmadığını, ahlâk ile maneviyatın birbirinden ayıramayacağını belirterek bakanlığın bu konudaki politikasının ne olacağını sorgulamaktadır (25.05.1939, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:245-273).

Bu eleştirilere karşı Yücel; ahlâksızlıkların arttığı fikrine katılmadığını, bilakis eskisine oranla azaldığını belirttiğinden sonra yürütülmekte olan “*lâik ahlâk*” politikasını şöyle özetlemektedir (25.05.1939, T.B.M.M. Tutanak Dergisi:245-273);

“*Türk talebesinin şu ahlâk şiarlarını bilip bunların yolunca hareket etmesi istenir:*

- A. *Türk Çocuğu doğru sözlüdür. Yalandan nefret eder.*
- B. *Türk Devletinin kanunlarına, Türk cemiyetinin ahlâk kaidelerine, okulun nizamlarına içinden gelerek ve bunları severek itaat eder.*
- C. *Öğretmeni de ana ve babası gibi aziz ve kutsal tutan Türk ananesine sadık kalır ve minnettarlık duyguları içinde öğretmenini sayar.*
- D. *Bütün arkadaşlarının da kendisi gibi aynı büyük varlığın, Türk milletinin ve Cumhuriyetinin evladı olduğunu hatırlar ve çıkarır;*
- E. *Yurt ve millet hizmetine adanmış olan sıhhat ve kuvvetini zehirli ve zararlı maddelerle tahrip etmez*
- F. *İyi işler başarmak ve bunların yanında da dinlendirici ve neşe verici faaliyetlerde bulunmak için çok vakte muhtaç olduğunu unutmaz. Vakit kazandırmayıp gaybettiren ve insanı kötü akibetlere sürükleyen kumar oyunlarından uzak kalır.*
- G. *Okulda geçecek zaman dışında kalan vakitlerini aile ocağında, spor alanlarında, halkevlerinde, kırdaki bahçede güzel piyes ve film seyirinde geçirir. İçki yerleri, sefahetle sefaletin kaynaştığı mahaller, tembellik yuvası olan kahveler onun gidebileceği yerler değildir”*

Görüldüğü gibi, dönemin Maarif Vekilleri sık sık ahlâk eğitimi konusunda eleştirilere cevap vermek durumunda kalmışlardır. Bununla birlikte başta tespit edilen “*lâik ahlâk*” eğitimi politikasından da taviz vermemişlerdir. Söz konusu eleştiriler eski sistemin yerinin doldurulamadığı ve doğan boşluktan dolayı çocuklarda ahlâki zafiyetin baş gösterdiği yönünde olmuştur.

Esasen, dönemin yetkililerinin de bu boşluğun farkında olduğu ve bazı önlemler alma çabasına girildiğine dair örnekler mevcuttur. Örneğin, Maarif Vekili Esat Bey’in Mart 1931’e teşkilata gönderdiği genelgede ahlâki konulara dikkat çekilmektedir. Genelgede, son zamanlarda gençlerin ahlâki hislerini zayıflatan mecmualara dikkat çekilmekte, okulların

bu konuda tedbirler alması istenmektedir (20 Mart 1931, Hakimiyeti Milliye:1).

1939 yılında ise okullarda “*adabı muâşeret kaidelerinin*” öğretilmesi konusu gündeme gelmiş, öğretilcek adabı muâşeret kaidelerinin tespiti için vilayetlerde komisyonlar kurulmuş, bu çalışmalar basında ilgi uyandırmıştır (21 Mart 1939, Son Selgraf:3) (21 Mart 1939, Cumhuriyet:3) (17 Mart 1939, Babalık:2). Yine, öğrencinin okul dışındaki hayatının da kontrol altına alınması, öğretmenlerin sokaklarda çocukları takip etmesi, sinemanın belirli bir yaş altındaki çocuklara yasaklanması gibi önlemler de alınmıştır (06.03.1939, Tebliğler Dergisi:34-36).

Ancak, alınan bu tedbirler de yeterli görülmemekte ve eleştiriler devam etmektedir. Osman Nuri Ergin 1943 yılında yazdığı Türkiye Maarif Tarihi adlı eserinde Peyami Safa'nın makalesinde ileri sürdüğü görüşlere destek vermekte ve Anayasa'daki lâikleşmenin gereği olarak kaldırılan din derslerinin yerine hiçbir şey konulmadığını ve gençler arasında bir ahlâk buhranı doğduğunu kabul etmektedir. Ergin, M.V. Hasan Ali Yücel'in de bu sorunu gördüğünü ve bu nedenle 1943 Maarif Şûrası'nda ahlâk eğitimi konusunu gündeme aldığını belirtmektedir (Ergin, 1943:1411-1413).

1943 yılında toplanan İkinci Maarif Şûrası'nın ana gündem maddelerinden biri ahlâk eğitimi olmuştur. Şûra'da yapılan çalışmalarla “*İdeal Türk Çocuğu*” ve “*Türk Ahlâkının Toplumsal ve Kişisel İlkeleri*” başlıkları altında Cumhuriyet'in başından beri gündemde olan “*lâik ahlâk*” kavramının altı doldurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Şûra'da “*Okullarda Ahlâk Eğitiminin Geliştirilmesi*” başlığı altında verilecek ahlâk eğitiminin çerçevesi de çizmiştir. Tespit edilen bu prensipler ise yukarıda Yücel'in maddeler hâlinde 1941 yılında Meclis'te sıraladığı ilkeler çerçevesinde olmuştur (İkinci Maarif Şûrası, 1943:101-116).

Ancak, 1943 Maarif Şûra'sının yaptığı çalışmalar da yeterli görülmemiş olacak ki bu tartışmalar 1946 yılında çok partili siyasi hayatın başlamasıyla daha da somutlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselen bir değer olarak demokrasi havası içerisinde bu konu daha açık olarak tartışılmaya, ahlâk eğitimi tartışmalarının ötesinde doğrudan din öğretimine taraftar olanlar mecliste bu görüşlerini dile getirmeye başlamışlardır (Lewis, 1993:413). Bu tartışmalarda; Türk toplumunun dini değerlerinin çocuklara verilmesi ve komünizm tehlikesinin önüne geçilmesi gerektiği gibi görüşler ortaya atılmıştır. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver; Cumhuriyet döneminde ahlâk eğitimi verilmediğini, toplumsal ahlâkın çökmesinin bir felâket olacağını ve Fransa ve Amerika örneklerinde olduğu gibi din eğitimi vermenin lâikliğe aykırı olmayacağını belirtmiştir (Kanbolat, 2005:155).

Bu eleştirilere karşılık Başbakan Recep Peker komünizm tehlikesini yadsınamakla birlikte dinî eğitimin bu tehlikeyi ortadan kaldırmayacağını; aksine “*irtica*” gibi daha tehlikeli bir sonucu doğuracağını ileri sürerek Cumhuriyetin başlarında “*lâik ahlâk*” kavramıyla ileri sürülen “*dine istinat etmeyen*” bir ahlâk eğitimi savunmuştur (Kanbolat, 2005:156).

1948 İlkokul Programı hazırlanış sürecinde din eğitimi tartışmaları dolayısıyla 1947 yılında CHP Grubunda oluşturulan bir komisyon raporunda ilkokullarda din dersi okutulmasını lâikliğe aykırı olacağını; din derslerinin okullarda okutulmasının devletin vatandaşlarını herhangi bir dine inanmaya zorlamak olacağı ileri sürülmüştür (BCA, Fon: 490.01.0.0. Yer:221.871.5).

Görüldüğü gibi CHP, din eğitiminin okullara sokulmasına karşı ciddi bir direnç göstermektedir. Ancak, artan parti içi muhâlefet dolayısıyla yeni kurulan Hasan Saka hükümeti bu konuyla ilgili olarak 14 milletvekilinden oluşan yeni bir komisyon kurmuştur. CHP Meclis Grubu Komisyonu'nun 19.11.1948 tarihli raporunda ilkokullarda isteğe bağlı olarak din eğitiminin verilmesine oy birliği ile karar verildiği belirtilmektedir. Bu karara dayanılarak, din derslerinin 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren, ilkokulların dört ve beşinci sınıflarında ikişer saat, program dışı ve isteğe bağlı olarak okutulmasına başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1 Şubat 1949 tarihli ve 2114 sayılı genelgesiyle, bu dersin gerekçeleri ve dikkat edilecek noktalar belirlenmiştir. Lâik devlet vurgusu yapılan genelgeye göre; öğrenci velileri çocuklarının din dersi alması için dilekçeyle başvuracaklar, bu derslerde öğrencilere herhangi bir dine inanmaya zorlanmayacaktır (Kanbolat, 2005:155-156).

1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte CHP döneminde program dışı ve isteğe bağlı olarak okutulan din dersleri program içine alınmıştır. Yine bu derslerin verimliliğini artırmak için Milli Eğitim Bakanlığı'nda toplanan karma komisyonun raporuna dayanarak 4.11.1950 tarihli 3/12018 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, CHP döneminden farklı olarak bir başka değişiklik bu dersin okutulmasını isteyen velilerin dilekçeyle başvurması yerine istemeyenlerin beyanda bulunmak zorunluluğu getirilmiştir. Uygulamadaki bu ayrım, isteğe bağlı olan din dersini bir nevi zorunlu hâle getirmiştir. Zira, öğrenci velilerinin büyük bir çoğunluğu “istemiyoruz” şeklinde beyan vermemiş ve ilkokul öğrencilerin çoğu din dersi okur hâle gelmiştir (Kanbolat, 2005:156).

5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında yapılan Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nda da din derslerinin programdan çıkarılması şeklinde karşı görüşler ileri sürülmüş ancak, sonuçta din derslerinin program dahilinde ve sınıf geçmede diğer dersler gibi etkili olmasına karar verilmiştir (Beşinci Milli Eğitim Şûrası, 1953:349-473). 1982 yılına kadar uzun yıllar seçmeli okutulan din dersleri bu tarihte onaylanan Anayasa ile birlikte zorunlu dersler arasında konmuştur.

4. Sonuç

Cumhuriyetin eğitim politikalarını şekillendiren kadrolar, Batılılaşma projesinin bir yansıması olarak din ve ahlâk eğitimi konusunda dini kaynaklarından arındırılmış bir ahlâk eğitimi benimsemişlerdir. Bunun sonucu olarak eğitim kurumlarından din dersleri kaldırılmış, diğer eğitim mevzuatı da dini atıflardan arındırılmıştır. Ancak, nasıl bir ahlâk eğitimi ve bunun hangi yollarla verileceği konusunda bir boşluk göze çarpmaktadır.

Bu boşluğun bir sonucu olarak yukarıdaki araştırmada da görüleceği gibi, döneminde tek partili otokratik eğilimleri de göz önüne alındığında, ahlâk eğitimine dair hiçte azımsanmayacak sayıda ve şiddette eleştiriler dile getirilmiştir. Dönemin politika belirleyicileri uzun süre bu eleştirileri geçiştirme yoluna gitseler de Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde ilk somut adımların atılmaya başlandığı görülmektedir. Ahlâk eğitimine dair 1943 Maarif Şûrası'nda belirlenen prensiplere bakıldığında, meselenin yine döneminde başlarında ileri sürülen "lâik ahlâk" çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ancak, bu bakış açısı ahlâk eğitime dair toplumsal talepleri karşılayamayacaktır.

Sonuç itibariyle 1924 yılında başlayan eğitimde lâiklik politikaları 1930'larda doğrudan bir muhalefetle karşılaşmakla birlikte, ahlâk eğitimi eksikliğine dair eleştiriler 1940'ların sonlarına kadar gündemde yerini korumuştur. Her ne kadar bu eksikliği doldurmak adına lâiklik politikasından taviz vermemek kaydıyla bazı çalışmalar yapılsa da bunlar yeterli olmamıştır. Nihayet bu süreç 1949 yılında din derslerinin yeniden müfredata konulması ve 1950 yılından sonra ise eğitim sistemindeki yerini daha da sağlamlaştırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Ancak, bu dönüşüm eğitimde tamamen eskiye dönüş şeklinde olmayıp toplumda baş gösteren eleştirilere ve taleplere bir cevap olarak din derslerinin seçmeli olarak eğitim sisteminde yer alması şeklinde gerçekleşmiştir. Genel anlamda eğitimin niteliğini etkileyecek bir değişimden bahsetmek oldukça güçtür. Bununla birlikte din dersleri, günümüzde hâlen eğitime dair tartışmaların ana konularından biri olmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar, bu derslerin herkes için zorunlu olmasından ileri gelmektedir. Olası bir Anayasa değişikliğinde gündeme gelecek konuların başında bu derslerin zorunlu olmaktan çıkartılması olacaktır.

Günümüzde bazı çevreler bu derslerin tamamen kaldırılmasından yana olsa da bunun doğru olmayacağı yukarıda anlatılan gelişmelerden anlaşılmaktadır. Bütün toplumlarda olduğu gibi bizde de eğitim kurumlarından ahlâklı ve erdemli nesiller yetiştirmesi beklenmektedir. Toplumsal ahlâki zafiyetlerin güncelliğini koruduğu dünyada ahlâk olgusunun eğitim sistemlerinin temalarından biri olmaya devam etmesi kaçınılmazdır. Bu noktada ahlâkın dayanağının ne olacağı sorunsalıyla karşı karşıya gelinmektedir. Esasen son derece karmaşık olan bu konu güncel siyasetin konusu olmaktan çıkartılıp eğitimcilerin merkezde yer aldığı bir tartışmanın konusu olmalıdır.

5. Kaynakça

- *. Mektepli Kızlar İçin Bir Tamim. (1936, 26 Şubat). *Son Posta*. s.3
- Bozca, İmroz adalarının mahallî idareleri hakkında (1/1107) numaralı kanun lâiyhası ve Hariciye ve Dahiliye Encümenleri mazarataları. (25.06.1927). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*. İnikat:82. C:1. s.726-734
- Ahlâk Bozuluyor mu, Düzeliyor mu?. (1936, 26 Şubat). *Son Posta*. s.3
- Erkek Muallim Mektebinde Konferanslar. (1928, 5 Mayıs). *İkdam*. s.3
- Etekler Uzun: Dizden 10 Santim Aşağı. (1929, 13 Kanun-ı Sani). *Milliyet*. s.2
- Garip Bir İhtar!. (1928, 15 İlk Teşrin). *İkdam*. s.1
- İzmir Maarif Müdürlüğü İsabetli Bir Karar Verdi.(1936, 25 Şubat). *Son Posta*.s.3
- İzmir'de Kız Talebe Velilerine Yapılan Tamim. (1936, 27 Şubat). *Son Posta*. s.4
- İzmirde Kız Talebeler İçin Sıkı Kayıtlar. (1936, 27 Mart). *Son Posta*. s.5
- Kız Talebenin Kıyafetinde Yeknasaklık. (1928, 18 İkinci Teşrin). *İkdam*. s.2
- Maarif Eminleri. (1930, 31 Temmuz). *Hakimiyeti Milliye*. s.1
- Maarif Siyasetimiz. (1930, 3 Haziran). *Akşam*, s.1
- Maarif Vekaleti Bütçesi. (25.05.1939). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, İnikat:17. C:1. s.245-273
- Maarif Vekaleti Bütçesi. (22.04.1928). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, İnikat:64. C:1. s.210-214
- Maarif Vekâleti Bütçesi. (26.05.1938). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, İnikat:67. C:1. s.214-224
- Maarif Vekâleti Bütçesi. (27.05.1941). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*. İnikat:41, C:1. s.211-224
- Maarif Vekâleti Bütçesi. (18.05.1930). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*. İnikat:60. C:1. S.104-112
- Maarifte Islahat. (15.02.1931). *Muallimler Mecmuası*. (S:15). s.131-139
- Okullarda Muaşeret Kaideleri Öğretilecek. (1939, 17 Mart). *Babalık*. s.2
- Talebenin Okul Haricindeki Boş Zamanlarını Ne Yolda Geçirecekleri H. (06.03.1939). *Tebliğler Dergisi*. (S:8). s.34-36
- Talebeye Öğretilecek Adabı Muaşeret Kaideleri. (1939, 21 Mart). *Cumhuriyet*. s.3
- Talebeyi Eyi Eserler Okumağa Teşvik. (1931, 20 Mart). *Hakimiyeti Milliye*. s.1

- Akyüz, Yahya. (1987). Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 4(10). s.71-90
- Algün, M.Hilmi. (1940). *Maarif Hakkında Dilekler*, İstanbul: y.y.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı. (1940, 17 Şubat). Değer Buhranı. *Yeni Adam*. (S:373). s.2
- Beşinci Milli Eğitim Şûrası 5-14 Şubat 1953**. (1953). Maarif Vekaleti. s.349-473
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya: C.H.P.K., Fon Kodu: 490.01.0.0 Yer No: 221.871.5
- Birgen, Muhittin. (1940, 30 Birinci Kanun). Ahlâki Bir Tasfiye İhtiyacı. *Son Posta*. s.2
- Birgen, Muhittin.(1940, 27 Birinci Kanun). Bir inkılap İlmihaline İhtiyaç Var. *Son Posta*. s.2
- Çam, Ömer. (1996), Ahlâk Eğitimi, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (S:3), s.9-16
- Bozkurt, Esra. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlâk Eğitimi, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:25, S:25, s.91-120
- Doğan, Recai. (1999). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar. **Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı (4-6 Aralık 1998)**. Ankara: Türk Yurdu Yay. s.227-288
- Durkheim, Emile. (2004). *Ahlâk Eğitimi*. (Çev:Oğuz Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yay.
- Ergin, Osman Nuri. (1943). *Türkiye Maarif Tarihi*. (5). İstanbul: Osmanbey Matb.
- Ertez, Hikmet. (1938, 7 Şubat). Terbiye Sistemimizin Islahı Bir Zarurettir. *Cumhuriyet*. s.3
- İbrahim Alaaddin. (1928, 20 Kanun-ı Sani). Duygu Terbiyesine Dair- Sivas Muallimleriyle Hasbihal-1. *Duygu ve Düşünc*. 1(12). s.12
- İkinci Maarif Şûrası (15--21 Şubat 1943)**. (1943). T.C.Maarif Vekilliği Yay.
- İsmail Hakkı. (1932). *Mürebblere*. İstanbul: Suhulet Yay.
- Kanbolat, Erhan. (2015). *Harf Devriminden Köy Enstitülerine Türkiye İlköğretim (1928-1940)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İstanbul
- Kanbolat, Erhan. (2005). *Hazırlanışı ve Uygulanması Açısından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlköğretim Programları (1913-1968)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İstanbul
- Kesgin, Safiye. (2011). Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlâk Eğitimi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:1, s. 209-238
- Lewis, Bernard. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev: Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Mehmet Emin. (1928, 20 Kanun-I Evvel). İki Kitap Bir Netice. *Hayat Mecmuası*. (S:108). s.4-6
- Mehmet Saffet, (1933, Eylül), İnkılap Terbiyesi, *Ülkü*, (S:8), s.105-114
- Nadi, Nadir, (1938, 9 Mart). Maarif Vekili Vaziyeti Nasıl İzah Ediyor?, *Cumhuriyet*, (S:4962), s.3
- Mekteplerde Talebeye Verilecek Ceza, *Kurun*, (1938, 27 İkinci Kanun) (S:7201-1291), s.2
- Öcal, Mustafa. (1999). Cumhuriyet Döneminde İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Din Öğretimi (Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Tarihçesi), **Cumhuriyetin 75.yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı (4-6 Aralık 1998)**, Türk Yurdu Yay., Ankara, s.309-343
- Özbek, Abdullah, (1983). Ahlâk Eğitiminin Önemi, *Diyanet Dergisi*, C:XIX, S:3, s.56-64
- Reşat Fevzi. (1939, 21 Mart). Bizdeki Laubalilik, *Son Telgraf*, (S:730), s.3
- Ruhi. (1927, 15 Şubat). Ahlâki Mebdeler, *Duygu ve Düşünce*, (C:1), s:2-4
- Safa, Peyami. (1938,10 Şubat). Din Ahlâkından Dünya Ahlâkına, *Cumhuriyet*,(S:4938), s.3
- Va-Nü. (1939, 13 Şubat). İlkmektepe Ahlâk ve Muaşeret, *Akşam*, (S:7300), s.3
- Zengin, Zeki Salih. (2012). Başlangıçtan Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi, *Din Eğitimi*, Ed: Mustafa Köylü-Nurullah Altaş, Gündüz Yay., Ankara, s.18-39